

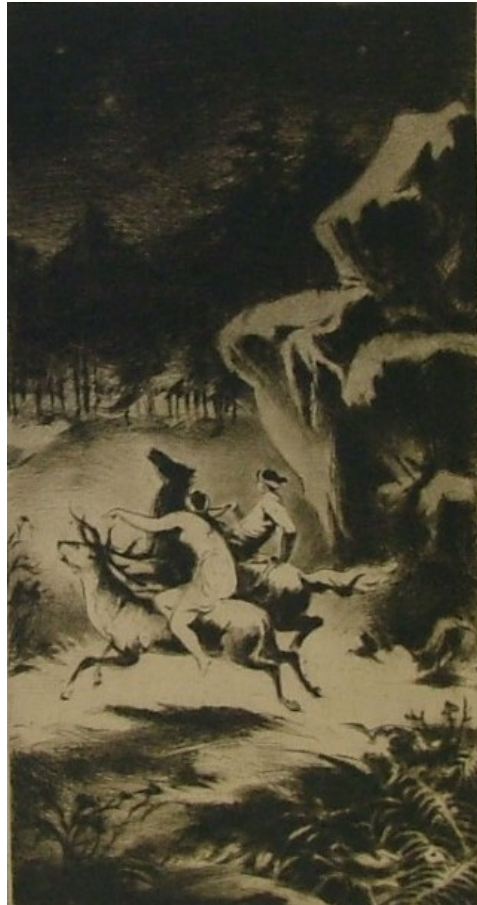
ФРАНТИШЕК ЛАДИСЛАВ ЧЕЛАКОВСКИ (František Ladislav Čelakovský, 1799 – 1852) е ключова фигура на Чешкото възраждане с особена заслуга за формиране на ново естетическо отношение към фолклора. Независимо че не успява да получи университетска диплома, Челаковски е дълбоко уважаван от своите съвременници като ерудиран писател и неслучайно именно на него, на Павел Йозеф Шафарик и на Вацлав Ханка е изпратена покана от Русия да създадат и да ръководят славянска библиотека в Санкт Петербург. Идеята не се осъществява, но самият факт е показателен за авторитета на Челаковски като филолог не само в рамките на Австрийската империя, но и далече извън нейните граници.

Годинага, в която дебютира и като поет, и като фолклорист, е 1822-ра – тогава излиза и стихосбирката му *Смесени стихотворения* (*Smišené básně*), и първият том на *Славянски народни песни* (*Slovanské národní písně*, II том – 1825, III том – 1827). Челаковски има за цел не само да съдейства за реабилитация на културната памет на славяните, но и да зададе нови насоки за развитието на поезията в духа на европейския предромантически култ към непопулярни до онзи момент митологии и фолклорни образци. Неговата амбиция е не да превърне миналото в музеен експонат, а да му придаде живителна творческа енергия, която да преоткрие автентичната духовна сила, мъдрост и нравствена красота в колективния анонимен гений на простолюдието. В шестия раздел на втория том той включва четири български народни песни, които нарича „волгарски“ (*Zpěv volharský*) под влияние на ширилата се по онова време псевдонаучна хипотеза за етимологичната връзка на думата „българи“ с река Волга. Първата песен е кратък вариант на *Гора и три синджира роби* („Горо льо, горо зелена“) и е озаглавена *Защо линее гората* (*Příčina poschnutí hory*). На втората Челаковски дава заглавие *Обръщение към девойката* (*Přímůva k děvčeti*), но за българския реципиент тя е известна по първия си стих – „Момиче, малък дяволо, не ми минавай през двори“. Следва песента „Заспала мома, заспала“, озаглавена *Сън* (*Sen*), по която Иван Вазов по-късно прави поетичес-

ката вариация *Калинкин сън*, която включва в стихосбирката си *Майска китка* (1880). Четвъртата „волгарска“ песен – *Мара и птицата* (*Máří a ptáček*), е с начален стих „Седи Мара на чардаци“. Чешкият българист Зденек Урбан отбелязва, че именно тези четири песни са първите преводи на българско народно творчество на чужд език¹.

За интереса на Челаковски към българската традиционна култура свидетелстват и поговорките в неговия забележителен труд *Мъдростовие на славянския народ в пословици* (*Mudrosloví národa slovanského v příslovích*, 1852), който съдържа над 15 000 примера от различни славянски езици². На фона на многобройните образци от другите славянски езици и култури прави впечатление сравнително оскъдният брой на представените от Челаковски български песни и поговорки. Причината по всяка вероятност се състои във факта, че по онова време във филологическите проучвания на южните славяни доминираща позиция имат сръбският език и култура. Освен това е важно да имаме предвид дълго налаганата представа за българския език като неславянски език. Ето защо трябва да отдадем заслуженото на Чела-

**Илюстрация на Фр. Павелка
към изданието на *Томан и самодивата*
от 1929 г.**

¹ Зденек Урбан. *Чехи и българи*. Културни взаимоотношения. София: Издателство на Отечествения фронт, 1981, с. 51.

² За българските пословици в цитирания труд на Челаковски вж. Цветана Романска-Вранска. Фр. Л. Челаковски и славянското народно творчество с особен оглед към българските народни песни и пословици. // *Годишник на Софийския университет*. Историко-филологически факултет 41. София, 1945, с. 83 – 89. В по-ново време приносни са проучванията на Диана Иванова (Франтишек Ладислав Челаковски, или за траекториите на славянската взаимност. // *Недописани страници към историята на българския книжовен език. Славянски ракурси*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2008, 171 – 188).

ковски, който е сред първите филолози, легитимирали принадлежността на българския език и култура към славянската общност. Само три години преди да бъде публикуван сборникът, съдържащ български народни песни, и при това в годината, когато излиза първият том на *Славянски народни песни* – 1822-ра, Вук Караджич издава своя знаменит *Додатък към Санктпетербургските сравнителни речници на всички езици и наречия, с особен оглед към български език*, в който представя основни характеристики на българския език (фонетични особености, род, число, склонение, наклонение и пр.). Към кратката характеристика на българския език Вук добавя и 27 народни песни в оригинал, две от които Челаковски дава в свой превод: *Седи Мара на чардаци*³ (под номер 6) и *Ојле, горо зелена* (под номер 16). Другите две песни Челаковски навярно е научил от български студенти в Прага.

Най-известните авторски книги на Челаковски са безспорно неговите „отгласи“: *Отглас от руски песни* (*Ohlas písní ruských*, 1829) и *Отглас от чешки песни* (*Ohlas písní českých*, 1839), изградени върху типични за фолклора мотиви и строфическа ритмика, които той ползва като градивен материал за своите авторски интерпретации. Сред включените в тях стихотворения чешката литературноисторическа оценка неотменно откроява като особено значима баладата *Томан и самодивата* (*Tomán a Lesní panna*) не само заради художествените ѝ достойнства, но и заради факта, че е първият чешки литературен образец на този жанр. Оригиналет на произведението е по електронната публикация (Čelakovský, František Ladislav. *Ohlas písní českých* [online]. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011), която е римейк на изданието от 1954 г. (Praha: Státní nakladatelství dětské knihy).⁴

Бохумил Добиаш, *Томан и самодивата*

³ Вук изписва *чердаци*.

⁴ Творческите портрети на авторите в рубриката „Преводи“, ако не е посочено друго, са представени от Жоржета Чолакова.

TOMAN A LESNÍ PANNA⁵

Večer před svatým Janem
mluví sestra s Tomanem:
„Kam pojeděš, bratře milý,
v této pozdní na noc chvíli
na koníčku sedlaném,
čistě vyšperkovaném?“

„Do Podhájí k myslivci
musím ke své děvčici;
znenadání nemám stání,
zas mě čekej o svítání.
Dej, sestřičko, dej novou
košiličku kmentovou,
kamizolku růžovou.“

Jiskra padla pod koníčkem,
sestra volá za bratříčkem:
„Slyš, Tománku, radu mou,
nedávej se doubravou:
objeď dolem k Svaté hoře,
ať nemám po tobě hoře,
dej se raděj v zápolí,
ať mě srdce nebolí.“

Nejel Toman doubravou,
dal se cestičkou pravou;
a v Podhájí u myslivce
nový domek jedna svíce,
hostí mnoho pospolu,
jízba plna hovoru.

ТОМАН И САМОДИВАТА

Вечерта пред Еньовден
думаше сестра на брат си:
– Томане, къде си тръгнал,
късно е и вече мръкна,
враня коня си нагиздил
и какво си ти намислил?

– Страст към моята любима
ме обзе неудържима,
да я видя аз копнея,
ще отида аз при нея.
Сестро, ти недей ме хули,
ами дай ми бързо, чу ли,
розовата ми кошуля.

– Мили Томан, не минавай
ти през гъстата дъбрава,
а по пътя обиколен
под Света гора там долу.
Моля те, не ме кори,
в страх сърцето ми гори,
ти мини през долчинката,
да не ме боли душата.

И послуша той сестра си,
не пое по път опасен;
Томан в селото отиде –
до дома на своето либе,
а пък вътре пълно с хора,
смеят се и си говорят.

⁵ Древното название „вила“ по наше време се среща често сред южните славяни, но отдавна е забравено от нашия народ (още през XVII век Роса и Пешина го свързват с гръцката Хеката!); все пак и днес в някои краища е познато на простолудието под названието „горска дева“ (Lesní panna). Облеклото и външният вид на горските девы в народните приказки са различни. От всички образи на мен най-много ми допада този, който съм дал в стихотворението. Говори се, че горските девы имат най-голяма сила над човека в нощта преди Еньовден, и не се препоръчва по това време да се ходи по полето, още по-малко – в гората. – Б. а.

Smutkem Toman obklopen
 patří s koně do oken:
 děvče láskou jen rozplývá,
 na ženicha se usmívá;
 otec jedná námluvy,
 matka hledí obsluhy.
 Jedli, pili, rozprávěli,
 dobrou vůli spolu měli,
 žádný na to nic nedbal,
 kuň že venku zařehťal,
 a mládenec zavzdychal.

Panna jenom snoubená
 najednou se zarděla;
 svědomí ji přece tlačí,
 šeptá cosi sestře mladší.
 Sestřička od večere
 vyšla rychle za dvěře:
 „Na věky se, Tomane,
 milá s tebou rozstane,
 jinému se dostane.
 Najezdil jsi se k nám dosti,
 dnes tu máme bližší hosti,
 hledej sobě jinde štěstí.“

Toman koněm zatočil,
 v širé pole poskočil,
 zaťal zuby, smračil čelo,
 kolem všecko neveselo.
 Půlnoc byla, měsíc zašel,
 sotva jezdec cestu našel;
 prudce hned, pak loudavě
 ubíral se k doubravě.
 „Všecky krásné hvězdičky
 ze tmy jsou se prosypaly,
 proč vy, moje mladé dni,
 ve tmách jste se zasypaly!“

През прозореца той вижда:
 тя е до жениха гиздав
 и усмихва се щастливо,
 и го гледа закачливо;
 сватовете са с бащата,
 майка ѝ реди софрата.
 Хапват, пийват и хортуват
 и годежа ѝ празнуват,
 ни един не чу от тях
 конят му как изпръхтя,
 Томан как се разрида.

В миг сгодената мома
 цялата поруменя,
 нещо в нея трепна,
 на сестра си тя пошепна.
 Мигом нейната сестричка
 скокна и навън изгича
 и на Томан тъй му рече:
 – Тя не е със тебе вече,
 взема друг за свой съпруг,
 твоят път от днес е друг.
 Имаме си гости вкъщи,
 ти върви и не се връщай.

Томан дума не отрони
 и възседна бързо коня,
 смръщи чело, стисна зъби
 и в нощта препусна скръбен.
 Накъде ли пътят води?
 Мрак покрива небосвода.
 Ту в галоп, ту ход забавя
 към дълбоката дъбрава.
 „Прелестни са пак звездите
 и през мрака светят ясно,
 а на младостта ми дните
 от тъми покрити, гаснат!“

Jede, jede doubravou,
les šumí mu nad hlavou,
větřík chladný z noci fouká,
nad ouvalem sova houká;
koník blýská očima,
koník střihá ušima.

Cupy dupy z houštiny
letí jelen v mejtiny,
na jelínku podkasaná
sedí sobě Lesní panna;
šaty půl má zelené,
půl kadeřmi černěné,
a ze svatojanských broučků
svítí pásek na kloboučku.

Třikrát kolem jak střela
v běhu koně objela,
pak Tomanovi po boku
vyrovnává v plavném skoku:
„Švarný hochu, nezoufej,
bujným větrům žalost dej,
jedna-li tě opustila,
nahradí to stokrát jiná.
Švarný hochu, nezoufej,
bujným větrům žalost dej!“
To když sladce zpívala,
v oči se mu dívala
Lesní panna na jelenu,
Toman cítí v srdci změnu.

Jedou, jedou pospolu
měkkým mechem do dolu,
panna Tomanu po boku
vyrovnává v plavném skoku:
„Švarný hochu, sklň se, sklň,
jenom dále se mnou hoň;
líbí-li se ti mé líce,
dám radostí na tisíce.

През дъбравата той язди
вред шумят листа и храсти,
от ношта ветрец поява,
крясък совата надава;
конят святка със очи
и наострил е уши.

Тропа-троп – от гъсталака
някакъв елен изскача,
на елена – самодива,
чудно приказна, красива,
дрехата ѝ е зелена
и навита до колене,
в разпилените коси
рой светулчици блести.

Като литнала стрела
покрай коня очерта
три пъти тя кръг широк,
после спира с плавен скок:
– Момко, ти недей да крееш,
вятър жалби ще отвее,
щом напусне те една,
идва следваща жена.
Момко, ти недей да крееш,
вятър жалби ще отвее!
Пее сладко самодива
и в очи очите впила.
Чувства той как този зов
в него ражда трепет нов.

И по горската пътека,
с мъх покрита, те полека
яздят през дола дълбок,
мигом тя със плавен скок
с коня му се изравни:
– Хубавецо, с мен тръгни,
ти харесваш ме, нали,
знай, ще бъдеш с мен щастлив.

Švarný hochu, skloň se, skloň,
jenom dále se mnou hoň!“
To kdy panna zpívala,
za ruku ho ujala;
Tomanovi rozkoš proudem
prolila se každým oudem.

Jedou, jedou dál a dál
podle řeky, podle skal,
panna Tomanu po boku
vyrovnává v plavném skoku:
„Švarný hochu, můj jsi, můj!
K mému bytu se mnou pluj;
světla denního v mém domě
věčně nezachce se tobě.
Švarný hochu, můj jsi, můj –
k mému bytu se mnou pluj!“

To kdy panna zpívala,
v ústa jezdce líbala,
v náručí ho objala.
Tomanovi srdce plesá,
uzdu pouští, s koně klesá
pod skalami prostřed lesa.

Slunce vyšlo nad horu,
skáče koník do dvoru,
smutně hrabe podkovou,
řehce zprávu nedobrou.
Sestra k oknu přiskočila,
a rukama zalomila
„Bratře můj, bratříčku můj,
kde skonali jsi život svůj!“

Момко, само ти склони,
и със мене ти тръгни!
Докато тя песента редеше,
за ръката нежно го държеше
и във тялото му младо
вя се трепетна наслада.

Яздят, яздят те нататък
край скалите, край реката,
яздят през дола дълбок,
мигом тя със плавен скок
спря до него и му рече:
– Момко, мой си, мой си вече,
в моя дом ела със мен,
ще забравиш що е ден.
Момко, слез от своя кон,
с мен ела във моя дом!

Пее тя и с нежни ласки
го прегръща все по-страстно
и целува по устата.
Томан пуснал е юздата
и се свлича той от коня
сред дъбравата усойна.

Слънце грейна сред простора,
конят цвили сам на двора,
удря о земи копита,
носи вести жаловити.
И сестрата скокна бърже
и от скръб ръце закръши:
– Братко мили, братко клети,
кой погуби те навеки!

Ohlas písní českých (1839)

Отглас от чешки песни (1839)

Превод от чешки: **Жоржета Чолакова**